

Miia Kuha

Kulttuurihistorian asema suomalaisessa ja ruotsalaisessa historian tutkimuksessa 1800-luvun lopulla

Det har blifvit modernt att skriva kulturhistoria. Slagordet för dagen är, att man i den hittills alt för mycket upphöjda statshistoriens ställe nu skall hafva en folkets historia och hälst en sådan som visar, huru folket i skilda tidsåldrar ordnat sitt dagliga lif, en historia som både skall vara mycket värdefullare och mycket intressantare än den gamla.¹

Historian alasta puhuen, minun tuskin tarvitsee huomauttaa, että kulttuurihistoriallinen suunta ei suinkaan ole hyljätty. Tutkimus koetaan yhä suuremmalla innolla ja menestyksellä paitse ulkonaisia valtiotapauksia, käsittää kansojen sisällistä tilaa, niiden olemuksen kaikkia eri puolia. Niin elävästi tajutaan kansan talouden, tieteellisten, taiteellisten ja uskonnollisten vaikutinten merkitys, että moni, joka ylenkatseella puhuu valtiohistoriallisesta suunnasta, ei löydä sanoja kyllin kuvataksensa kulttuurihistorian tärkeyttä.²

Kulttuurihistoriallinen suuntaus nousi 1800-luvun loppuvuosikymmeninä historian tutkimuksen kentälle.³ Moni historian tutkija halusi

kirjoittaa kansan historiaa, mikä tarkoitti osalle kansakunnan sisäisen kehityksen, jopa eri kansankerrosten arkisen elämän ja materiaalistien elämänehtojen historiallisten vaiheiden kuvaamista. Tällainen tutkimus nimettiin tyypillisesti kulttuurihistoriaksi. Kulttuurihistorialliseen suuntaukseen on yleensä kiinnitetty huomiota aikaisintaan 1890-luvun puolivälistä lähtien, jolloin Karl Lamprechtin *Deutsche Geschichte* ja sen esittelemä kollektiivinen kulttuurihistoria oli tullut tunnetuksi ja nostanut historian tutkimuksen metodologian kiihkeän keskustelun kohteeksi.⁴ Kuten oheiset Hans Forssellin ja J. R. Danielsonin lausunnot osoittavat, suomalaiset ja ruotsalaiset historian tutkijat keskustelivat kulttuurihistoriallisesti suuntautuneista tutkimuksista jo yli vuosikymmentä ennen niin kutsuttua metodikiistaa (*Methodenstreit*), jonka keskeinen vastakkainasettelu kollektiivisen ja yksilökeskeisen historian tutkimuksen välillä nosti kulttuurihistorian yleisempään keskusteluun.⁵ Varhaisemman keskustelun käynnistivät Tanskassa ja Ruotsissa 1880-luvun vaihteessa ilmestyneet julkaisut.

Kulttuurihistoriallista suuntausta ei otettu 1800-luvun lopun historian tutkimuksen kentällä avosylin vastaan. Eurooppalaisessa akateemi-

1. Anonyymi [Hans Forssell], Kulturhistoria. *Nordisk Tidskrift* 1881, 39. Rolf Torstendahl on identifioinut kirjoittajan Hans Forsselliksi. Rolf Torstendahl, *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820-1920*. Uppsala universitet 1964, 317-318.
2. J. R. Danielson, Historiatieteestä uudella ajalla II. Virkaanastujais-esitelmä 9 p. helmik. 1881. *Valvoja* 9 (1882), 202-203.
3. Artikkelin on kirjoitettu osana Koneen säätiön rahoittamaa Yhteinen menneisyys, erilaiset tulkinat. Bibliometrinen ja kvalitatiivinen analyysi varhaismodernista Ruotsin valtakunnasta Ruotsin ja Suomen historiografiassa 1860-2020 (Hirsu)-tutkimushanketta.
4. *Deutsche Geschichte* -teoksen ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1891. Karl Lamprechtin kollektiivinen kulttuurihistoria tuli tunnetuksi Suomessa 1890-luvun puolivälistä lähtien. Päiviö Tommila, *Suomen historian kirjoitus. Tutkimuksen historia*. WSOY 1989, 147-148; Matti Viikari, *Historiallinen ajattelu, edistys ja yhteiskunta* (toim. Tapani Hietaniemi et al.) Tutkijaliitto 1995, 245-247, 291-300; Eino E. Suolahti, Kulttuurihistoriallisen tutkimuksen alkua ajoilta Suomessa. Eripainos: *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1944), 1-2.
5. Metodikiistasta ja sen vaikutuksista Suomessa ks. Marja Jalava, Kansallisen menneisyyden todistaminen. Teoksessa Petri Karonen (toim.) *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historian tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2019, 186-189.

sessä historian tutkimuksessa käsiteltiin pääasiassa valtiollista ja poliittista historiaa. Teemat korostuivat erityisesti Ruotsissa, sillä maalla oli pitkä valtiollinen historia. Historiatieteen tehtäväksi tuli tutkia ensisijaisesti valtiota ja poliittista historiaa, etenkin ulkopoliittikkaa. Kulttuurihistoriallisten teosten tutkimusaiheet poikkesivat valtavirrasta ja niiden asema historiatieteen sisällä asetettiin kyseenalaiseksi. Suomessa puolestaan kansakunnan ”sisäisellä” historialla oli tärkeä poliittinen merkitys. Identiteettiä etsittiin oman valtiollisen historian puuttuessa kulttuurista ja kansakuntaa rakennettiin sen avulla.⁶ Uusi suuntaus herätti Suomessa heti innostusta, kun taas Ruotsissa kulttuurihistoria syrjäytettiin johtavien historian tutkijoiden kriittisten näkemysten takia akateemisesta historiatieteestä.⁷

Tämän artikkelin keskiössä on keskustelu, jota käytiin 1800-luvun lopun Suomen ja Ruotsin akateemisen historian tutkijoiden parissa pääasiassa varhaismodernia aikaa käsitelleestä kulttuurihistoriallisesta tutkimuksesta. Tarkastelen kulttuurihistoriallisesti suuntautuneeseen tutkimukseen liittyneitä määrittelyjä ja rajanvetoja sekä sitä, mitä ne kertovat historian tutkimuksen normeista ja erilaisista painotuksista Suomessa ja Ruotsissa. Lähestyn aihetta vertailemalla 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ilmestyneiden uusien kulttuurihistoriallisten teosten vastaanottoa suomalaisten ja ruotsalaisten historian tutkijoiden keskuudessa. Suomalaista ja ruotsalaista historian tutkimusta on aiemmin vertailtu lähinnä suurempia linjoja tarkasteltaessa.⁸ Maiden väliset erot ovat myös jossain määrin tulleet esille artik-

kelikokoelmissa, joissa kukin kirjoittaja on keskittynyt oman maansa historiografiaan.⁹ Kiinnitän huomiota erityisesti siihen, millaisia argumentteja kirjoittajat käyttivät teoksia arvioidessaan tai osallistuessaan keskusteluun kulttuurihistorian asemasta. Samoin tarkastelen sitä, miten teosten vastaanotto erosi maiden välillä. Esitän, että eroavaisuuksia suhtautumisessa kulttuurihistoriaan selittävät historian poliittisen merkityksen lisäksi metodologiset valinnat ja normit, kuten suhtautuminen monitieteisyyteen. Suomessa kulttuurin tutkiminen koettiin eri tieteenalojen edustajien yhteiseksi tehtäväksi, kun taas Ruotsissa tieteiden välisiä raja-aitoja varjeltiin tarkemmin.

Tarkasteluni perustuu 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä julkaistuihin kulttuurihistoriallisiin teoksiin sekä aikakausjulkaisuissa ilmestyneisiin kirja-arvioihin ja artikkeleihin, joissa käsitellään kulttuurihistoriallisia julkaisuja tai käydään yleistä keskustelua kulttuurihistorian asemasta. Keskustelua käytiin etenkin *Valvoja-* ja *Finsk Tidskrift-* aikakausjulkaisuissa Suomessa sekä *Historisk Tidskrift-* ja *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri* -julkaisuissa Ruotsissa.¹⁰ Aineisto koostuu yhteensä noin 30 teosarviosta ja katsausartikkelista sekä noin 70:stä vuosina 1860–1900 ilmestyneestä kulttuurihistoriallisesta julkaisusta. Suuremman volyymin vuoksi aineisto painottuu jonkin verran Ruotsiin. Analysoin teosarvioita ja kulttuurihistorian asemaa käsitteleviä artikkeleita aikakauden kulttuurihistoriallisen julkaisutoiminnan kontekstissa.¹¹ Aineiston rajaaminen on ollut olennainen osa tutkimusta, sillä kulttuurihistorian määritelmät

6. Frank Meyer, Social structure, state building and the fields of history in Scandinavia. A personal and comparative view. Teoksessa Frank Meyer & Jan Eivind Myhre (toim.) *Nordic Historiography in the 20th century*. University of Oslo 2000, 34–37; Peter Aronsson et al., Nordic National Histories. Teoksessa Stefan Berger & Chris Lorenz (toim.) *The Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. Palgrave Macmillan 2011, 265; Hannu Salmi, Traditions of Cultural History in Finland, 1900–2000. Teoksessa Jörg Rogge (toim.) *Cultural History in Europe. Institutions – Themes – Perspectives*. Transcript Verlag 2011, 46.

7. Aronsson et al. 2011, 265.

8. Esim. Aronsson et al. 2011.

9. Esim. Rogge (toim.) 2011. Poikkeuksena tästä ovat Pohjoismaiden historiografista kehitystä, eroja ja yhtäläisyyksiä tarkastelevat artikkelit kokoelmassa Pertti Haapala, Marja Jalava & Simon Larsson (toim.) *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions & Methodology, 1850–1970*. Berghahn 2017.

10. *Historiallinen Aikakauskirja* alkoi ilmestyä vuodesta 1903. *Historiallinen Arkisto* ilmestyi vuodesta 1866 lähtien, mutta siinä ei 1800-luvun lopulla julkaistu arvioita. Julkaisujen perustamisesta osana historian tutkimuksen professionalisointimista ks. Petri Karonen, Historiantutkimuksen ja yhteiskunnan yli puolitoistavuosisatainen vuoropuhelu. Resurssit, rakenteet ja tulokset. Teoksessa Petri Karonen (toim.) *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2019, 17.

11. Julkaisut vaihtelevat eripituisista artikkeleista artikkelisarjoihin, monografioihin ja moniosaisiin suurteoksiin. Suomalaisen julkaisujen osuus on aineistosta noin 30 prosenttia. Suurin osa julkaisuista käsittelee varhaismodernia aikaa, mutta mukaan on otettu myös muutama aiheen kannalta keskeinen yleisteos sekä keskiaikaa käsittelevä tutkimus. Lähde-

vaihtelivat, eikä vasta eriytyessä olleiden tieteenalojen luokittelu ollut itsestään selvää. Siksi tarkasteluun nousevat ennen muita teokset, joiden ympärillä käytiin keskustelua kulttuurihistoriallisesta tutkimuksesta yleisemminkin.

Historiatieteellisiä ja muita historian tutkijoiden käyttämiä aikakausjulkaisuja voidaan pitää julkisina foorumeina, joilla historian tutkijat kohtasivat toisensa. Historiantutkimusta kulloinkin koskeneet normit muotoutuivat näillä foorumeilla käydyissä keskusteluissa.¹² Tässä yhteydessä normit voidaan nähdä tieteenalan piirissä toimivien henkilöiden yhteisesti jakamina sääntöinä ja odotuksina siitä, miten tieteenalalla toimitaan: esimerkiksi mitä tutkitaan ja mitä menetelmiä käytetään. Artikkeleissa ja arvioissa normeja määriteltiin, ne kyseenalaistettiin ja niistä neuvoteltiin. Historiatieteen normeihin liittyivät keskeisesti esimerkiksi kysymykset historiatieteen tutkimusalueesta sekä metodologiasta. 1800-luvun lopulla keskusteltiin esimerkiksi siitä, olivatko kulttuurihistorialliset aihevalinnat ja kulttuurihistorian tutkijoiden metodologiset ratkaisut historiatieteellisesti hyväksyttäviä.

Kulttuurihistorialliset julkaisut 1800-luvun lopulla

Luonnontieteiden ja yhteiskuntatieteiden kehitys 1800-luvun Euroopassa vaikutti historian tutkimukseen, jossa talous-, sosiaali- ja yhteiskuntahistorialliset painotukset alkoivat nousta valtiollis-poliittisen idealistisen suuntauksen rinnalle 1860-luvulta lähtien. Esimerkiksi tilastollisia menetelmiä alettiin käyttää yhteiskunnallisten

ilmiöiden selittämiseen. Darwinilaista evolutiionismia sovellettiin myös historiaan, joka tästä näkökulmasta näyttäytyi lineaarisena edistyksenä kohti yhä parempia yhteisöllisen organisoitumisen muotoja. Uudet vaikutteet herättivät kiinnostuksen kollektiivisiin ilmiöihin, kuten ”tavallisen” ihmisen elinympäristöön ja jokapäiväiseen elämään valtion kehityksen tai poliittisten tapahtumien sijaan.¹³ Suomalaisissa ja ruotsalaisissa 1800-luvun lopun keskusteluissa kulttuurihistorian käsitteellä viitattiinkin yleensä arkielämän, tapojen ja materiaalsen kulttuurin sekä usein myös fyysisen elinympäristön, elinkeinojen ja väestöolojen tutkimukseen. Laveimmillaan kulttuurihistorian tutkimusalueen katsottiin kattavan jopa kaiken muun kuin poliittisen tapahtumahistorian. Kulttuurihistorian synonyymina esiintyi toisinaan myös sivistyshistorian (*odlingshistoria*) käsite.¹⁴

Kulttuurihistoria oli 1800-luvun lopun historiallisten julkaisujen joukossa kirjava aihealue. Kulttuurihistoriallisia teoksia julkaistiin 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä vielä hyvin vähän niin Suomessa kuin Ruotsissakin.¹⁵ Suuri osa tematiikkaa käsittelevistä tutkimuksista oli artikkeleita suurelle yleisölle suunnatuissa aikakauslehdissä. Suomessa erityisesti *Kyläkirjaston Kuvalehti* julkaisi kulttuurihistoriallisia artikkeleita, kun taas Ruotsissa niitä ilmestyi hajanaisemmin eri aikakauslehdissä, esimerkiksi muinaismuistoyhdistysten julkaisuissa. Suosittuja aihepiirejä olivat materiaalsen kulttuuri, esimerkiksi asuminen ja pukeutuminen, taikausko ja noituus sekä tapakulttuuri, erityisesti elämäntapa- ja vuodenkiertoon liittyneet juhlat.¹⁶

julkaisuja ei ole otettu mukaan. Tämän tutkimuksen puitteissa julkaisuista on muodostettu kokonaiskuva, ja keskeisten teosten ympärillä käyty keskustelu on analysoitu tarkemmin.

12. David Ludvigsson, Inledning: Historievetenskapen och de historiska föreningarna. Teoksessa David Ludvigsson (toim.) *Historiker i vardag och fest. Historiska föreningen i Uppsala 1862–2012*. Uppsala universitet 2012, 13, 16.
13. Tommila 1989, 135–138; Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen, *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historian kirjoitukseen*. Suomen Historiallinen Seura 1996, 48–50.
14. Ks. esim. Frans Eugène Fahlstedt, *Kulturhistoria*. Teoksessa Theodor Westrin (toim.) *Nordisk Familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi. Ny, reviderad och rikt illustrerad upplaga. Femtonde bandet. Kromat - Ledvätska*. Nordisk familjeboks förlags aktiebolag 1911, 227–230. Kulttuurihistorian määrittelystä myös Tommila 1989, 78.
15. Kulttuurihistorian alaan kuuluvan historian tutkimuksen julkaisutoimintaa tarkastellessani olen määritellyt kulttuurihistorian suppeamman aikalaikäsitteen mukaan, jolloin kulttuurihistorian keskiöön nousee arki, materiaalsen kulttuuri ja eri yhteiskuntaryhmien elämäntapa eri aikakausina. Tiedot julkaisuista on kerätty pääasiassa teoksista Kristian Setterwall, *Svensk historisk bibliografi 1875–1900*. Kungl. boktryckeriet P. A. Norstedt & söner 1907; Kristian Setterwall & Sven Ågren, *Svensk historisk bibliografi 1771–1874*. Appelbergs boktryckeriaktiebolag 1937; Jorma Vallinkoski & Henrik Schauman, *Suomen historiallinen bibliografia 1544–1900*. Suomen Historiallinen Seura 1961.
16. Esim. Väinö Wallin, Mikonpäivä. Muinaissuomalainen vuodenväijä- ja syysjuhla. *Kyläkirjaston Kuvalehti, B-sarja* 10 (1897), 110–113. Wallin (myöhemmin Voionmaa) julkaisi *Kyläkirjaston Kuvalehden* toimittajana ollessaan lehdessä vuosina 1894–1899 artikkelisarjan, jossa hän käsitteli eri pyhäpäivien vieton kulttuurihistoriaa.

Kattavimmat eksplisiittisesti kulttuurihistorialliset teokset, joita tällä aikakaudella ilmestyi, olivat alla laajemmin käsiteltävä Hans Hildebrandin *Sveriges medeltid: kulturhistorisk skildring* (1879–1903) sekä Otto Sjögrenin suurelle yleisölle suunnattu *Sveriges kulturhistoria för menige man* (1898). Lisäksi yhteensä noin 20 monografiaa käsittelee kulttuurihistoriallisia aiheita. Niistä valtaosa ilmestyi Ruotsissa, esimerkiksi Gabriel Djurkloun *Lifvet i Kinds härad i Västergötland i början af sjuttonde århundradet: anteckningar ur häradets domböcker* (1885), J. V. Brobergin *Bidrag från vår folkmedicins vidskepelse till kändedomen om våra äldsta tider* (1878) sekä N. M. Mandelgrenin *Atlas till Sveriges odlingshistoria* (1877–1884). Kulttuurihistoriaa käsitteleviä artikkeleita julkaistiin bibliografioiden mukaan joitakin kymmeniä, Ruotsissa hieman enemmän kuin Suomessa. Lähteiden julkaiseminen oli 1800-luvun lopulla suosittua ja osa julkaisuista oli tutkimuksen ja lähdejulkaisun välimuotoja.

Kulttuurihistoriallisten teosten tarkka määrällinen luettelo tältä aikakaudelta on haastavaa, koska kyseessä oli vasta syntymässä ollut tutkimusala, jonka merkitys tieteellisessä historianantutkimuksessa oli marginaalinen. Monet bibliografioissa kulttuurihistoriallisiksi luokitelluista julkaisuista ovat etnografis-kulttuurihistoriallisia paikalliskuvauksia, joissa historian osuus jää ohueksi. Selkeä ero ruotsalaisten ja suomalaisten julkaisujen välillä on historianantutkijoiden lähes olematon edustus Ruotsissa ilmestyneiden kulttuurihistoriallisten julkaisujen kirjoittajina. Kulttuurihistoriallisten artikkeleiden ja monografioidenkin kirjoittajat olivat kansatieteilijöitä, taidehistorioitsijoita, kieli- ja kirjallisuustieteilijöitä sekä tieteen ulkopuolisia toimijoita, kuten kirjailijoita. Suomessakin kulttuurihistoriallisia teoksia ja artikkeleita kirjoittivat eri alojen edustajat, mutta täällä myös historianantutkijat kirjoittivat etenkin helposti lähestyttäviä kulttuurihistoriallisia artikkeleita suurelle yleisölle suunnattuihin julkaisuihin.

Suomessa ei vielä tässä vaiheessa ilmestynyt väitöskirjoja kulttuurihistoriallisista aiheista,

mutta *Historiallinen Arkisto* julkaisi esimerkiksi noituutta ja taikauskkoa käsitteleviä artikkeleita.¹⁷ Muutamat monografiat olivat suppeahkoja, suurelle yleisölle suunnattuja teoksia, esimerkiksi Juuso Hedbergin *Taikausko Suomessa 1600-luvulla*. Rafaël Hertzberg julkaisi kulttuurihistoriallisen lisensiaatintutkimuksensa niin ikään taikueudesta ja taikauskosta.¹⁸ Ruotsissa 1800-luvun loppupuolen ainoa väitöskirja, jonka voi katsoa edustaneen kulttuurihistoriallista aihevalikoidmaa, oli Lundin yliopistosta väitelleen Hjalmar Malmquistin *Om hexprocessen i Dalarne 1757–1763, jemte öfversigt af föregående hexprocesser* (1877). Vuodesta 1881 lähtien ilmestynyt *Historisk Tidskrift* ei vielä tässä vaiheessa julkaissut tutkimusartikkeleita kulttuurihistorian alalta. Suomessa julkaistiin enemmän tutkimuksia kulttuurihistorian lähialueilta, kuten oikeushistoriasta, koulujen ja yliopistojen sekä tieteen historiasta.

Suomessa ja Ruotsissa 1860–1870-luvuilla julkaistut yleisteokset sisälsivät poliittisten tapahtumien kuvaamisen lisäksi osuuksia, joissa käsiteltiin myös yhteiskunnallista ja kulttuurista kehitystä. Suomessa sisäiselle kehitykselle annettiin kuitenkin enemmän painoarvoa. Esimerkiksi vuonna 1869 ilmestyneessä teoksessaan *Oppikirja Suomen kansan historiassa* Yrjö Koskinen käsittelee myös yhteiskunnallista kehitystä ja tapakulttuuria. Lisäksi hän kiitteli arvioissaan Julius Krohnin *Kertomuksia Suomen historiasta* -teoksen osaa ”Ruotsin mahtavuuden aikakausi” (1878) nimenomaan Suomen ”sisällisen tilan” kuvaamisesta.¹⁹ Krohn käsittelee tässä osiossa esimerkiksi noitavainoja, tapakulttuuria sekä Turun yliopiston perustamista ja alkuaikoja. Ruotsissa puolestaan ilmestyi samoihin aikoihin kuusi-osainen *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar* (1875–1881), josta E. G. Palmén totesi *Valvojassa*, että siinä ”olisi monesti kuulunut asiaan antaa tarkempia tietoja sisällisen historian alalta”. Muuten hän kiitteli mittavan teoksen tieteellistä arvoa ja luettavuutta. Teoksen kirjoittajiin lukeutui muun muassa Hans Hildebrand, joka vastasi myöhäiskeskiajan osuudesta.²⁰

17. Esim. A. G. Fontell, *Anteckningar rörande hexväsendet i Österbotten på 1670-talet. Historiallinen Arkisto* 8 (1884).

18. Rafaël Hertzberg, *Vidskepelsen i Finland på 1600-talet. Bidrag till Finlands kulturhistoria*. Helsingfors 1889.

19. Yrjö Koskinen, *Kertomuksia Suomen historiasta*, kirjoittanut J. Krohn. IV. Ruotsin mahtavuuden aikakausi. Ensimmäinen osa. Kustaa Aadolfin ja Kristiinan hallitus. *Kirjallinen Kuukauslehti* 3 (1880), 73–74.

20. Palmén 1882, 440–441.

Uudet eksplisiittisesti kulttuurihistoriaan keskittyneet tutkimukset kiinnittivät huomion tutkimusalaan viimeistään 1880-luvun vaihteessa, ja esimerkiksi J. R. Danielson kommentoi kulttuurihistorian asemaa virkaanastujaispuheessaan vuonna 1881 ennakoiden sen tulevaa menestystä.²¹ Kun Suomessa arvostettiin sisäisen kehityksen kuvaamista, on kiinnostavaa, että Danielson kuitenkin puhuu ”ylenkatseesta” valtiohistorialliselta taholta kulttuurihistorian suuntaan. Ehkä hän kritisoi tässä epäsuorasti ruotsalaisia ja Suomen ruotsinkielisiä kollegojaan. Danielson määrittelee kulttuurihistorian hyvin laajasti sisällyttäen siihen taloudelliset, tieteelliset, taiteelliset ja uskonnolliset vaikuttimet. Ruotsissa kulttuurihistorian tutkimusalue määriteltiin yleensä kapeammin: esimerkiksi historian ja valtiotieteen professori Ludvig Stawenowin mukaan kulttuurihistorian tehtävä oli tutkia ihmisten tapoja, käytänteitä ja ”keskivertoihmisen” arkielämää eri aikoina ja eri yhteiskuntaryhmissä.²² Kulttuurihistorian kokonaisesityksen suurelle yleisölle kirjoittaneen Otto Sjögrenin mukaan taas kulttuurihistoria tarkasteli elämäntavan ja tapojen, elinkeinojen harjoittamisen sekä ”sielunviljelyn” (*själsodling*) kehitystä.²³

■ Kuva 1. Hans Hildebrand (1842–1913). Elisabeth Warlingin maalaama muotokuva vuodelta 1897. Kuva: Wikimedia Commons.

Uudet teokset ja polemiikki Ruotsissa

Ruotsissa käytiin 1880-luvun vaihteessa vilkasta keskustelua kulttuurihistorian merkityksestä. Siihen antoivat kimmokkeen pääasiassa kolme uutta teosta, jotka herättivät keskustelua myös Suomessa. Kaksi teoksista ilmestyi Ruotsissa ja yksi Tanskassa. Ruotsissa uuden kulttuurihistoriallisen suuntauksen tärkein edustaja oli valtakunnanantikvaari Hans Hildebrand, joka julkaisi vuonna 1879 ensimmäisen osan laajasta teoksestaan *Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring*.²⁴ Hildebrand oli myös maan johtavia arkeologeja. Hän kehitti yhdessä Oscar Monteliuksen kanssa typologiaan perustuvan arkeologian tutkimus-

suunnan ja sovelsi typologiaa myös kulttuurihistorian tutkimukseen.²⁵

Eniten kulttuurihistorian nousuun Pohjoismaissa vaikuttanut ja muuallakin huomiota herättänyt teos tuli Tanskasta. Historiantutkija Troels Frederik Troels-Lund julkaisi vuosina 1879–1901 neljässätöistä osassa teoksen *Danmarks og Norges Historie i Slutningen af 16. Aarhundrede*, jonka myöhemmät painokset ilmestyivät paremmin tunnetulla nimellä *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede*.²⁶ Teosta pidetään merkittävänä kulttuurihistorian tienraivaajana. Siinä käsiteltiin systemaattisesti arki-

21. Ks. sitaatti artikkelin alussa.

22. Ludvig Stawenow, Om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria. *Historisk Tidskrift* 15 (1895), 416.

23. Otto Sjögren, *Sveriges kulturhistoria för menige man (från äldsta tid till Gustaf II Adolf)*. Stockholm 1898, 1.

24. Hans Hildebrand, *Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring*. 1–3. Kongl. boktryckeriet P. A. Norstedt & Söner, 1879–1903. Hildebrand rajasi teoksessaan Ruotsin keskiajan vuosin 1008–1535.

25. Bengt Hildebrand, Hans O H Hildebrand. Elektronisessa julkaisussa *Svenskt biografiskt lexikon*, <urn:sbl:13584> (10.4.2019); Torstendahl 1964, 323–331; Tommila 1989, 137.

26. T. F. Troels-Lund, *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede* 1–14. 1879–1901. Elektronisessa julkaisussa *Project Runeberg* <http://runeberg.org/dagligt/> (15.12.2019).

elämän eri osa-alueita, ja sen tavoitteena oli antaa kokonaisvaltainen kuva 1500-luvun ihmisten elämäntavasta.²⁷ Teos herätti historiantutkijoiden huomion jo ensimmäisten osien ilmestyttyä, ja sitä käsiteltiin niin suomalaisissa kuin ruotsalaisissa julkaisuissa.

Kolmas teos, joka sai aikaan paljon keskustelua, tuli akateemisen historiatieteen ulkopuolelta. Kirjailija August Strindberg, jolla oli myös etnografisia ja historiallisia intressejä, julkaisi vuosina 1881–1882 teoksen *Svenska folket i helg och söken, i krig och fred, hemma och ute, eller ett tusen år afsvenska bildningens och sedernas historia* (1881–1882). Strindberg liitti teoksensa ensimmäiseen niteeseen esipuheen, jossa hän kritisoi voimakkaasti Eric Gustaf Geijerin ja ruotsalaisen historiatieteen tapaa kirjoittaa vain kuninkaiden ja virkamiesten historiaa, vaikka nämä väittivät kirjoittavansa kansan historiaa. Itse hän ilmoitti kirjoittavansa todellista Ruotsin kansan kulttuurihistoriaa ja sai aikaan vastalauseiden ryöpyn historiantutkijoiden keskuudessa.²⁸

Strindbergin teoksen arvioi vuoden 1881 ensimmäisessä *Historisk Tidskriftin* numerossa Hans Hildebrandin veli, lehden päätoimittaja Emil Hildebrand, joka toimi tuolloin Riksarkivetin amanuenssina sekä lehtorina ja tutki poliittista ja hallinnollista historiaa.²⁹ Strindbergin teoksen ensimmäinen nide oli julkaistu tässä vaiheessa ja hän oli ehtinyt suututtaa historiantutkijat lausunnonaan. Emil Hildebrandin arvion mukaan tällainen teos, jossa käsiteltiin sitä, miten ihmiset asuivat, mitä he joivat ja söivät, miten he pukeutuivat, menivät naimisiin, kastettiin ja haudattiin, ei ollut kulttuurihistoriaa vaan kansatiedettä, ja samalla tavalla voitaisiin kuvailla mitä tahansa luonnonkansaa. Emil Hildebrandin mielestä todellista ”kansan” historiaa oli Ruotsissa jo kirjoitettu: siihen kuului esimerkiksi se, miten ruotsalaiset olivat luoneet lainsäädäntönsä ja yhteiskuntajärjestyksensä ja organisoineet uskonnonharjoituk-

sensa. Strindberg ei myöskään hänen mielestään tuonut mitään sellaista uutta historiantutkimukseen, mitä Hans Hildebrand ei jo olisi *Sveriges medeltid* -teoksellaan tehnyt.³⁰ On kiinnostavaa, että Emil Hildebrandin kritiikki osui epäsuorasti myös hänen veljeensä, sillä Hans Hildebrandin teoksessa käsiteltiin myös niitä teemoja, jotka tämän mielestä kuuluivat kansatieteen alueelle. Hans Hildebrandia tämä tuskin kuitenkaan häiritsi, sillä hän julkaisi itsekkin kansatieteellisiä tutkimuksia eikä pyrkinyt profiloitumaan ainoastaan historiantutkijana.

Hans Hildebrand puolestaan arvioi samassa julkaisussa Troels-Lundin teoksen *Dagligt Liv*. Tässä vaiheessa olivat ilmestyneet teossarjan kaksi ensimmäistä osaa. Hildebrandin mielestä kyseessä oli tärkeä tutkimus, joka oli tehty huolellisesti ja kirjoitettu hyvin, eikä sitä voinut kyllin lämpimästi suositella. Hildebrandin mielestä etenkin maan johtavien historiantutkijoiden silmät eivät olleet vielä aenneet näkemään kulttuurihistorian merkitystä.³¹ Seuraavana vuonna Hans Hildebrand kritisoi itsekkin Strindbergiä asettaen tämän lähtökohdat kyseenalaisiksi. Hildebrandin mielestä Strindberg korosti tarpeettoman paljon alempia yhteiskuntaryhmiä ja tarvetta tutkia heidän jokapäiväisen elämänmenonsa historiaa. Hildebrandin mukaan ”kansan” käsitti valtakunnan kaikki asukkaat kuningasta myöten, ja kuvauksessa oli luonnollisesti annettava enemmän tilaa yhteiskunnan ylemmille säädyille, koska he olivat jättäneet jälkeensä enemmän lähteitä. Hildebrand ei halunnut asettua samalle puolelle Strindbergin kanssa, vaikka molemmat pyrkivät ajamaan kulttuurihistorian asiaa.³² Strindberg viittasi teoksensa eri kohdissa kansan itsemääräämisvapauden puuttumiseen kuninkaiden, aatelin ja kirkon vallan alla, ja osoitti ihailua kapinallisia kohtaan. Hänen pyrkimyksiään pidettiin poliittisesti puolueellisina ja radikaaliliberaaleina, joten historiantutkijat sanoutuivat niistä jyrkästi irti.³³

27. Anne Eriksen, From Ethnology and Folklore Studies to Cultural History in Scandinavia. Teoksessa Jörg Rogge (toim.) *Cultural History in Europe. Institutions – Themes – Perspectives*. Transcript Verlag 2011, 35.

28. Esipuhetta referoi Emil Hildebrand, *Svenska folket i helg och söken* [...] af August Strindberg. *Historisk Tidskrift* 1 (1881), XCIII–XCIV.

29. Erik Norberg, Emil Hildebrand 1848–1919. Teoksessa Ragnar Björk & Alf W. Johansson (toim.) *Svenska historiker från medeltid till våra dagar*. Norstedts 2009.

30. E. Hildebrand 1881.

31. Hans Hildebrand, *Dagligt Liv i Norden i det 16:de Aarhundrede. Bønder og kjøbstadsboliger, af Troels Lund*. *Historisk Tidskrift* 1 (1881), XVIII–XXII.

32. Hans Hildebrand, Historia och kulturhistoria. *Historisk Tidskrift* 2 (1882), 2–3, 21–22.

33. Schybergson 1882, 59; Torstendahl 1964, 330. Kiistasta myös Meyer 2000, 36–37.

”Kansa” oli 1800-luvun jälkipuoliskolla keskeinen käsite historiantutkimuksessa, ja moni kansallista historiaa käsitellyt teos nimettiin ”kansan historiaksi”.³⁴ Myös kulttuurihistoriaa käsittelevissä keskusteluissa käsite esiintyi paljon etenkin Ruotsissa, mutta sen sisältöä ei juurikaan tarkemmin eritelty. Yleensä sillä kuitenkin viitattiin koko kansakuntaan. Kulttuurihistoriallisiin teoksiin sisältyi yleensä eri väestöryhmien, heidän elämäntapansa ja väestöryhmien välisten suhteiden tarkastelu. Toisaalta kulttuurihistoria myös erotettiin usein ”sisällisestä” historiasta (*inre historia*), joka käsitti esimerkiksi maan hallinnolliset, taloudelliset ja väestöolot. Nämä käsitteet olivat liukuvia ja osittain päällekkäisiä.

T. F. Troels-Lund ja Hans Hildebrand saivat myös osansa kritiikistä. Suomalaiseen tutkimukseen merkittävästi vaikuttanut taloushistorioitsija Hans Forssell kirjoitti vuonna 1881 *Nordisk Tidskriftin* arvion, johon tämän artikkelin alussa lyhyesti viitattiin. Forssell oli itse tutkinut talous- ja hallintohistoriaa esimerkiksi teoksessaan *Sveriges inre historia från Gustaf den förste, med särskild afseende på förvaltning och ekonomi* (1869) ja käyttänyt tilastollisia menetelmiä historiantutkimuksessa.³⁵ Hän asetti kuitenkin talous- ja kulttuurihistorian erilleen toisistaan. Forssell kritisoi Troels-Lundin ja Hildebrandin teoksia niiden aiheenvalinnasta, vaikka myönsikin, että myös kulttuurihistorialla oli oma paikkansa historiantutkimuksen kentällä. Forssellin mielestä jokapäiväisen elämän ja materiaalsen kulttuurin kuvaaminen oli kuitenkin yksitoikkoista, koska vuosisatojen kuluessa siinä ei tapahtunut juurikaan muutoksia, etenkin alempien kansankerosten kohdalla. Esihistoriallisen ajan osalta oli hedelmällistä hyödyntää materiaalista aineistoa ja kirjoittaa arkielämästä, asumisesta ja muista sen kaltaisista teemoista, koska mistään muusta ei voinut saada tietoa. Myöhempien vuosisatojen osalta tämä ei enää ollut järkevää, koska oli saatavilla myös kirjallisia lähteitä. Forssell kysyi, miksi kuvattaisiin vain puun runkoa ja juuria, kun voidaan kuvata myös sen lehtiä, kukkia ja hedelmiä,

eli yhteiskunnan suuria murroksia ja johtavien miesten kamppailua vallasta.³⁶

Hans Hildebrand vastasi kritiikkiin seikka-peräisesti kirjoituksellaan ”Historia och kulturhistoria” *Historisk Tidskriftin* seuraavan vuoden numerossa. Hän hahmotteli tekstissä historian ja sen lähitieteiden tutkimusalueen ja näkemyksensä kulttuurihistorian tulevasta asemasta. Hän kritisoi Forssellia etenkin siitä, että tämä monen muun historiantutkijan tavoin näki kulttuurihistorian aputieteenä, joka sopi ainoastaan täydentämään historian esityksiä. Hildebrand esitti jopa, että tulisi perustaa kokonaan uusi tieteenala, kulttuuritiede, jonka osana kulttuurihistoria eroaisi historiatieteestä. Näin myös virheellinen käsitys oppialojen välisestä kilpailuasetelmasta poistuisi itsestään. Hildebrand hyväksyi puumetaforan, koska silloin kulttuurihistoria tutki sitä, mikä oli tärkeintä, eli puun runkoa ja juuria, ja historia sai hänen puolestaan rauhassa keskittyä lehtiin ja kukkiin.³⁷

Hans Hildebrand näki historiatieteen tehtävän kapeana, lähinnä poliittisen tapahtumahistorian tutkimisena, kun taas kulttuurihistorian avulla oli mahdollista selvittää kansakuntien ja aikakausien olemusta ja luonnetta. Hildebrandille yksilö oli aikakautensa ja kulttuurinsa tuote, ja tämä konteksti oli tärkeää tuntea myös valtakuntien johtohahmoja tutkittaessa. Toisaalta kulttuurintutkija saattoi Hildebrandin mukaan auttaa historioitsijaa ymmärtämään pienien, arkisten asioiden merkitystä, esimerkiksi sitä, miten sotilaan pukeutuminen eri aikakausina vaikutti sodankäyntiin ja sen myötä sotapolitiikkaan. Lopputulemana hän totesi, että historian ja kulttuurihistorian tai kulttuuritieteen oli kuljettava eri teitä, jolloin ne pystyivät myös parhaiten hyötymään toisistaan.³⁸ Hildebrand oli todennäköisesti hyvin perillä siitä, ettei kulttuurihistoria pystyisi saavuttamaan todellista jalansijaa ruotsalaisen historiatieteen kentällä. Toisaalta hänen tavoitteenaan oli Ruotsin ensimmäisen arkeologian oppituolin perustaminen.³⁹ Ehdotus uuden kulttuuritieteen oppialan perustamisesta oli käytännöllinen rat-

34. Aronsson et al. 2011, 257–259.

35. Forssellista esim. Gunnar Artéus, Geijer och de stora 1800-talsverken. Teoksessa Gunnar Artéus & Klas Åmark (toim.), *Historieskrivningen i Sverige*. Studentlitteratur 2012; Tommila 1989, 142.

36. Forssell 1881, 570. Forssellin tekstiä referoi myös H. Hildebrand 1882, 3–5.

37. H. Hildebrand 1882, 1, 3–5, 10.

38. *Ibid.*, 26–27.

39. H. Hildebrand 1882, 6.

kaisu, joka toteutuessaan olisi yhdistänyt Hildebrandin molemmat intressit ja vakiinnuttanut niiden institutionaalisen aseman.

Teosten vastaanotto Suomessa

Valvojan toimituksessa vaikuttivat 1880-luvun alussa Ernst Gustaf Palmén ja Johan Richard Danielson, joista ensin mainittu nimitettiin Suomen historian professoriksi vuonna 1884 ja jälkimmäinen yleisen historian professoriksi vuonna 1880. Molemmat olivat omaksuneet darwinilaisen maailmankatsomuksen ja sovelsivat luonnontieteellistä evolutionismia historiantutkimukseen.⁴⁰ E. G. Palmén kommentoi vuonna 1882 kolmea edellä mainittua teosta kirjoituksessa, jossa hän esitteli Ruotsin uusinta historiallista kirjallisuutta. Historiantutkijoiden kirjoittamat kulttuurihistorialliset teokset saivat arvioissa ylistystä osakseen. Palménin mukaan Troels-Lundin teos osoitti, miten sivistyksen ja tapojen historiaa tuli tutkia ja kirjoittaa, jos halusi tehdä sen kunnolla. Palménin mielestä Ruotsissa ja muualla Pohjolassa oli keskitytty liikaa kuninkaiden ja valtiomiesten tekojen selvittämiseen, kun sivistyksen edistys sitä vastoin on jäänyt syrjään, mutta tämän hän totesi olevan vähitellen muuttumassa. Troels-Lundin ansiona Palmén mainitsi, että tämä oli tehnyt tutkimusta Ruotsinkin arkistoissa, ja että oikeastaan hän kuvailikin koko Skandinavian sivistysoloja. Palmén ylisti myös Hans Hildebrandin teosta todeten, että keskiaika tulisi teossarjassa täydellisesti ja monipuolisesti kuvatuksi, kun se olisi kokonaan valmis. Strindbergin teoksen hän sen sijaan tuomitsi historiallisesti täysin arvottomaksi. Palmén yhtyi ruotsalaisten historiantutkijoiden kritiikkiin ja mainitsi myös sen, miten Strindberg oli syyttänyt Geijeriä ja muita historioitsijoita vain kuninkaiden historian kirjoittamisesta.⁴¹ On kiinnostavaa, että Palmén oli itsekkin sitä mieltä, että Ruotsissa oli kirjoitettu liiaksi vain kuninkaiden historiaa, mutta Strindberg oli hänenkin mielestään mennyt liian pitkälle. Ehkä ruotsalaisten virkaveljien

langettama tuomio näkyi arvostelijoiden jyrkässä asenteessa myös Suomessa.

Suomessa suhtautuminen kulttuurihistoriaan oli historiantutkijoiden keskuudessa myönteisempää kuin Ruotsissa. Troels-Lundin teoksen herättämä innostus näkyi myös artikkelisarjassa ”Suomalaisten elämästä 15:llä sataluvulla”, jonka taloushistorioitsijana tunnettu Hannes Gebhard julkaisi *Kyläkirjaston kuvalehden* B-sarjassa vuosina 1889–1890. Gebhard kertoi käyttäneensä keskeisenä lähteenään Troels-Lundin teosta ja käsitteli artikkeleissaan esimerkiksi ruoka- ja juomatapoja, asumista ja sisustusta sekä siveellisyyttä ja väkivaltaisuutta. Hänen mielestään nykyiset olot olivat syntyneet entisistä ja olivat niiden luonnollisia seurauksia, joten oli tärkeää oppia tuntemaan elämänoloja menneisyydessä. Gebhard otti vuonna 1888 kantaa myös koulujen historianopetukseen ehdottaen, että ihmisten arkielämän ja yhteiskunnallisten olojen kehityksen opiskelun tulisi saada keskeisempi asema hallitsijoiden ja sotien sijaan.⁴² Myös E. G. Palmén puolusti vuonna 1893 kulttuurihistorian asemaa keskustelussa koulujen historianopetuksesta, kun taas esimerkiksi ylimääräinen yleisen historian professori, ruotsalaisen kieliryhmän johtohahmo M. G. Schybergson ei katsonut sen lainkaan kuuluvan kouluopetukseen.⁴³

Finsk Tidskriftissä arvioitiin uusista teoksista nimenomaan Strindbergin suurelle yleisölle suunnattu teos, joskin kirjoittaja M. G. Schybergson mainitsi myös Hildebrandin tutkimuksen. Schybergson asettui puolustamaan historiantutkimusta Strindbergin hyökkäystä vastaan, mutta hieman eri tavalla kuin muut kirjoittajat. Hänen mielestään piti ensiksi rakentaa talo ja sitten vasta lisätä koristukset, eli ensin piti selvittää valtion synty ja lainsäädännön, yhteiskunnan ja uskonnollisten instituutioiden kehitys, ja sitten vasta tutkia arkielämää. Hän mainitsi myös, että Hans Hildebrand oli jo ansiokkaasti selvittänyt tätä aluetta.⁴⁴ Toisessa, seuraavana vuonna julkaistussa kirjoituksessaan Schybergson toi esille,

40. Ahtiainen & Tervonen 1996, 48–50.

41. Toimitus [E. G. Palmén], Katsaus Ruotsin uusimpaan historialliseen kirjallisuuteen 1. *Valvoja* 21 (1882), 439–443. Kirjoittajaa ei ole erikseen mainittu tekstin yhteydessä, mutta Palmén mainitaan kirjoittajaksi myöhemmin ilmestyneessä sisällysluettelossa: Sisällysluettelo *Valvojan* 1880–1890. *Valvoja* 12 (1890), 628.

42. Hannes Gebhard, Historian opetus kouluissamme. *Valvoja* 2 (1888), 67–69.

43. Tommila 1989, 148.

44. M. G. Schybergson, August Strindberg: Svenska folket i helg och söcken. *Finsk Tidskrift* 1 (1882), 58–60. Schybergson seurasi ruotsalaista keskustelua tiiviisti *Historisk Tidskriftin* kautta ja pyrki tekemään julkaisua tunnetummaksi suomalaisten lukijoiden keskuudessa. Esim. M. G. Schybergson, I bokhandeln. *Finsk Tidskrift* 1 (1883), 57–61.

B sarja N:o 3.

Maaliskuun 31 p:nä 1890.

3mas vuosikerta.

Suomalaisten elämästä 15:llä sataluvulla.
Kirj. H. G.
V.

Edellisessä, ravinto-aineista puhuessani, on sisämaan elämä etupäässä ollut kuvaamaasi esineenä. Näimme siitä, että sisämaassa ty-

historiassa. Ennen olivat nämä kaikki ryydit ja hedelmät olleet sangen harvinaisia herkuja suurtenkin pöydillä Tanskassa ja Ruotsissa, sen vuoksi, että ne saapuivat tänne Venedigin kauppiailten ja Hansakaupunkien välityksellä ja tulivat sen kautta äärettömän kalliiksi. Hinnat muuttuivat edellä mainittujen tapaus-

esim. rusinat, viikunat, taatelit, luumut, riikut, mantelit, sitruunit, oliivit, omenat, saksanpähkinät, y. m. Tähän aikaan jo oli tavallista, että näitä hedelmiä yhä marjoja keitettiin sokerin kanssa syytiksi, jota nykyään nautitaan meidän mittojemme mukaan tavattoman paljon.

Niin ikään näemme jo mainittavan 15:llä

Kansanteatteri München'issä. (Katsa siv. 31).

dyttiin yksinomaan oman maan tuotteihin, että ulkomaan herkuja ei tunnettu paljo ollenkaan. Sama oli ollut asiansaitei koko maassamme ennen Amerikan löytöä ja ennen kuin tunnettiin merenkulun Itä-Intiaan. Sillä nämä kaksi löytöä vaikuttivat ainakin täällä Pohjoismaissa todellisen käänteen myöskin ravinto-aineitten

ten johdosta monta vertaa huokeammiksi ja seurauksena oli, että näitä ylellisyytavareita alettiin tuoda laivoilla aina etäisen Suomenkin satamoihin, niistä varakkaitten kyökiin ja ruokapöydälle. Jo tämän aikuisissa tilikirjoissa näemme siten mainittavan useammat hedelmät, joita meidän aikamme tavallisesti käytetään,

sataluvulla useammat tavalliset ryytiläjät, niin kuin esim. anis, aluna, galligo, bolbetti, inkivääri, kalmasjuuri, kaneelikuori, kardemumma, laakerimarjat, muskotti, neilikat, pipperi, pippurkumina, sahrami, sokuri, ajuroho y. m.

Ja näitä käytettiin hyvin runsaasti ja kaikissa ruoissa ja mitä kummallisimmassa seko-

■ Kuva 2. T. F. Troels-Lundilta innoituksensa saaneen Hannes Gebhardin "Suomalaisten elämästä 15:llä sataluvulla" -artikkelisarjan viides, ruoka- ja juomatapoja käsittelevä osa avasi *Kyläkirjaston Kuvalehden* B-sarjan maaliskuun numeron vuonna 1890. Lähde: *Kyläkirjaston Kuvalehti*. B sarja N:o 3, s. 25. <<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/11400>> Kansalliskirjaston Digitaaliset Aineistot.

että Suomen keskiajan historiantutkimuksesta poliittisen historian osuus oli jo kattavasti selvitetty, kun taas juuri kulttuurihistorian alueella oli vielä paljon työtä.⁴⁵ Etenkin ruotsalaisissa sekä Suomen ruotsinkielisissä arvioissa kulttuurihistorian tutkimuksen arvostukseen vaikutti se, minkä verran historiantutkijat kokivat työtä olevan vielä jäljellä perustavammaksi katsottujen historian osa-alueiden tutkimisessa. Kulttuurihistoriaa ei torjuttu kokonaan, mutta sen paikka oli arvojärjestyksessä alimpana.

Suomessa yllä käsitellyjä teoksia arvioitiin ja niistä kirjoitettiin selvästi vähemmän kuin Ruotsissa, mutta historiantutkijat olivat hyvin perillä niistä ja ajan suuntauksista. Esimerkiksi Kustavi Grotenfelt julkaisi vuonna 1886 ”Suomen sivistyshistoriaa” koskevia asiakirjoja todeten, että ”se, mikä on sanottu sivistyshistoriaksi, yhä enemmän anastaa alaa historian tutkimuksessa”. Grotenfeltin mielestä eri aikakausien tapojen ja käsitysten historia kaipasi vielä tarkempaa tutkimista. Hänen julkaisemansa dokumentit koskivat valituksia teinien huonosta käytöksestä 1600-luvun Viipurissa, luonnontieteellisiä luentoja, propagandauluja 1700-luvun lopulta sekä kansanrunousaineistoa 1800-luvulta.⁴⁶ Suhtautuminen uusien kulttuurihistoriallisten lähdejulkaisujen arvoon ei ollut Suomessakaan yksimielistä. Kun Reinhold Hausen julkaisi ruotsalaisen talonpojan pojan, Turussa papiksi opiskelleen Petrus Gylleniuksen päiväkirjan 1600-luvulta vuonna 1880, Yrjö Koskinen paheksui syvästi valtion varojen käyttämistä tällaiseen julkaisuun, jonka kohteena oli ”verrattoman vähäpätöinen henkilö”. Turun akatemian opintojen osalta Koskinen myönsi julkaisun hyödyllisyyden, mutta muuten pääasiassa Värmlantiin sijoittuvat yksityiskohtaiset, arkiset merkinnät eivät olleet julkaisemisen arvoisia.⁴⁷ Kansalliset näkökohdat vaikuttivat varmasti tässä taustalla: julkaisulla ei ollut Suomessa kansallista relevanssia Turun akatemian osuutta lukuun ottamatta.

Kulttuurihistoria, historiatieteen metodologia ja professionalisoituminen

Keskustelu kulttuurihistoriasta liittyy läheisesti historian tieteenalanrakennukseen ja historiantutkimuksen professionalisoitumiseen. Tieteenalat pyrkivät 1800-luvun lopulla määrittelemään entistä tarkemmin tutkimuskohteitaan ja menetelmiään, erottautumaan toisistaan ja saamaan omia oppituojeja yliopistoihin. Birgitta Odénin mukaan tieteenalanrakennus johti oman alan rajojen tiukkaan vartioimiseen etenkin tieteenalojen muodostamisen alkuvaiheessa. Ruotsissa kulttuurihistoriasta ei syntynyt omaa tieteenalaa, eikä se saanut kunnollista jalansijaa historiatieteen sisällä. Historiatiede säilytti valtioidealitisen painoituksensa ja eriytyi selkeästi kansatieteestä, joka muodosti samaan aikaan teoria- ja metodipohjaansa.⁴⁸ Empiirisyyden ja objektiivisuuden vaatimukset korostuivat ruotsalaisessa historiantutkimuksessa ja tieteenalan on kuvattu tietyissä määrin eristäytyneen norsunluutorniinsa, kun tulkintoja vältäneet teokset eivät olleet helposti lähestyttäviä suurelle yleisölle.⁴⁹ Kulttuurihistorian torjuminen historiatieteen kentältä antoi tilaa amatööreille ja muiden alojen edustajille, joiden käsiin kulttuurihistorian kirjoittaminen Ruotsissa pääosin jäi.⁵⁰

Hans Hildebrandin näkemykset poikkesivat ruotsalaisen historiantutkimuksen valtavrasta, jossa faktojen esittäminen oli keskeisellä sijalla. Tässä hän oli eri linjoilla myös ihailemansa Troels-Lundin kanssa. Hildebrandin mukaan tutkijan tuli pystyä ikään kuin astumaan 1500-luvulle ja kuvaamaan esimerkiksi jotakin sen ajan huonetta kokonaisuutena, kun taas Troels-Lund katsoi menneisyyteen 1800-luvun arkistoista käsin ja tyytyi tekemään inventaarion sen sisältämistä huonekaluista ja tavaroista.⁵¹ Hildebrandin mielestä pienikin löytö liittyi laajempaan kokonaisuuteen, kansakunnan elämään, josta historioitsijan tuli antaa mahdollisimman yhtenäinen kuva. Kulttuurihistorian tehtävä oli kuvata ihmis-

45. M. G. Schybergson, Ur Finlands medeltid. *Finsk Tidskrift* 1 (1883), 46.

46. Kustavi Grotenfelt, Moniahta lehti Suomen sivistyshistoriaa. *Suomi* 19 (1886), 59.

47. Yrjö Koskinen, Kotimaan kirjallisuutta. *Valvoja* 20 (1881), 424–425.

48. Birgitta Odén, Research Fields and Disciplines in the Historical Sciences. The Swedish Experience. Teoksessa Ragnar Björk & Karl Molin (toim.) *Societies Made Up of History*. [Kirjoittajat] 1996.

49. Simon Larsson, Scientific historiography and its discontents. Danish and Swedish ‘aristocratic empiricism’. Teoksessa Haapala et al. (toim.) 2017.

50. Aronsson et al. 2011, 265. Kulttuurihistoriasta ”vстарintahistoriana” ks. Odén 1996, 47.

51. H. Hildebrand 1881, XIX–XX.

elämää sen kaikessa monipuolisuudessa ja rikkaudessa, pienistä mutta yleisistä ja tyypillisistä asioista suuriin ja arvokkaisiin. Kulttuurihistoria pyrki kokonaisvaltaisuuteen, eikä siinä pyrkimyksessään unohtanut valtiotakaan, jonka kehitys oli yksi ihmisten korkeimmista saavutuksista. Yksityiskohtaisemmissa kysymyksissä tuloksia voitiin kuitenkin lainata naapuritieteiltä, kuten historialta.⁵²

Tässä keskustelussa voi jo nähdä samoja piirteitä kuin 1900-luvun vaihteen metodikiistassa, jossa keskeiset vastakkainasettelut koskivat yksilökeskeistä ja kollektivistista historiankirjoitusta sekä korostetun lähdekeskeistä ja tulkintoihin sekä yleisiin teorioihin pyrkivää tutkimusta.⁵³ Historian tutkimusala oli juuri 1800-luvun lopulla tieteellistynyt ja kehittänyt oman metodinsa, joka etenkin Ruotsissa painottui vahvasti faktojen esittämiseen ja laajojen synteiesien välttämiseen. Huolellista lähdeäyöskentelyä ja lähdekritiikkiä arvostettiin, mikä äärimmillään johti siihen, että lähteiden sisällön selostamisesta tuli varsinainen tutkimus, ja tulkinnat ja teoriat jopa torjuttiin.⁵⁴ Hildebrandin esittelemä kulttuurihistoriallinen tutkimus olisi väistämättä johtanut metodologian uudelleenmäärittelyyn. Hans Hildebrand, joka ei itsekään alun perin ollut historian tutkija, pyrki tuomaan historian tutkimuksen juuri valmiiksi paalutetulle kentälle jotain, joka uhkasi myllertää sen perustukset uudelleen. Tässä tilanteessa on helppoa ymmärtää, miksi se torjuttiin.

Suomessa erilaiset näkemykset kieliryhmien välillä näkyvät siinä, miten kulttuurihistoriallisiin teoksiin suhtauduttiin. Tässä käsiteltyjen arvioiden kirjoittajat, professorit E. G. Palmén ja M. G. Schybergson olivat kiistan keskushahmoja. Ruotsinkielisessä Suomessa kansatieteellä oli samanlainen identiteettiä luova tehtävä, joka suomenkielisellä puolella kuului fennomaaniselle historian tutkimukselle. Toisaalta ruotsinkielinen eliitti löysi samastumiskohteensa menneisyyden

ylemmistä yhteiskuntaryhmistä helpommin kuin talonpojista. Metodologisesti ruotsinkieliset tutkijat noudattivat samaa linjaa kuin kollegansa Ruotsissa pitäytymällä tarkasti lähteiden tiedoissa, kun taas fennomaanit etsivät laaja-alaisia selityksiä ja pyrkivät synteeseihin.⁵⁵ Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että kulttuurihistorian asema nousi tärkeäksi suomenmielisessä historian tutkimuksessa. Seuraavalla vuosikymmenellä Lamprechtin ajatukset saivatkin vastakaikua, kun nousevan nuoren historioitsijasukupolven oppisat Palmén ja Danielson suhtautuivat jo valmiiksi myönteisesti kulttuurihistoriaan.⁵⁶

Monitieteisyyttä ja raja-aitoja

Uusien 1880-luvun vaihteen molemmin puolin julkaistujen tutkimusten kulttuurihistoriallinen painotus kiinnitti historian tutkijoiden huomion kulttuurihistoriaan. Ne nostivat aiheen ajankohtaiseen keskusteluun jo ennen niin sanottua metodikiistaa seuraavalta vuosikymmeneltä lähtien. Vaikutteita saatiin paitsi Saksasta⁵⁷ myös Tanskasta, minkä keskustelu Troels-Lundin teoksesta osoittaa. Sekä Troels-Lundin että Hans Hildebrandin kulttuurihistorialliset teokset hyväksyttiin Ruotsissa tieteellisesti pätevinä, mutta niiden aiheenvalinta aiheutti kritiikkiä. Suomessa teokset otettiin vastaan pikemminkin esimerkeinä siitä, millaista historian tutkimus voisi olla. August Strindbergin kulttuurihistoriallinen teos puolestaan tyrmättiin molemmissa maissa ja Suomen molemmissa kieliryhmissä, mutta sitä kuitenkin arvioitiin ja siihen otettiin kantaa historiatieteellisessä keskustelussa.

Kulttuurihistorian käsitettä käytettiin 1800-luvun lopun diskurssissa usein poliittisen tai valtiollisen historian vastakohtana. Kulttuurihistoria oli uusi suuntaus, joka joutui taistelemaan paikastaan historiatieteen piirissä etenkin Ruotsissa. Kulttuurihistoriallisten teosten oli vaikea saada tunnustusta, sillä ne joko jätettiin arvioimatta tai

52. H. Hildebrand 1882, 22–24.

53. Jalava 2019, 186–189.

54. Larsson 2017, 130–132; Jalava 2019, 188.

55. Elise Garritzen, *Lähteiden lumoamat. Henry Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen historian tutkimus Roomassa 1900-luvun alussa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010, 23–26; Max Engman, Valtakunnallinen, suomalainen vai suomenruotsalainen näkökulma? Ruotsinkielisestä historian tutkimuksesta Suomessa. Teoksessa Pekka Ahtiainen et al., *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta*. WSOY 1990, 40–41, 47.

56. Viikari 1995, 296–298.

57. Hans Hildebrand mainitsee kirjoituksessaan filosofi Heinrich Ritterin ja historian tutkija Heinrich von Sybelin. H. Hildebrand 1882, 3, 9, 25.

arvioitiin hyvin kriittisessä valossa. Valtaosa kiitävistä arvioista oli lähtöisin Hans Hildebrandin itsensä kynästä. Arvioista käy ilmi, että ainakin osa historiantutkijoista piti arkielämän historiaa mieluummin kansatieteen tai arkeologian alaan kuuluvana. Suomessa puolestaan tällaiseen aihevalintaan ei negatiivisessa mielessä puututtu. Ristiriidan aiheutti Ruotsissa pyrkimys viedä kulttuurin tutkimusta historiatieteen kentälle, kun taas Suomessa kulttuurihistorian tutkimusta alettiin varsinkin 1900-luvun vaihteesta lähtien kehittää historiatieteen sisällä. Myös historiantutkijat itse julkaisivat muinaistieteellistä tai kansatieteellistä tutkimusta, eikä tätä pidetty ongelmallisena.

Ruotsissa kulttuurihistorian käsitteellä viitattiin pääasiassa ihmisten jokapäiväisen elämän, elinkeinojen ja arkisen ympäristön tutkimukseen. Suomessa kulttuurihistoriallinen tutkimus määriteltiin laajemmin, ja sillä viitattiin usein yleisemmin yhteiskunnan tai kansakunnan historiaan. Toisaalta kulttuurihistorian menestys Suomessa liittyy siihen, että kulttuurihistoriallisiksi nimetyt teemat ja metodit saivat kannatusta laajemmalla rintamalla, kun taas Ruotsissa vain yksittäiset tutkijat pyrkivät edistämään kulttuurihistoriallista tutkimusta. Suomessa myös menneisyyden

yhteisöllisen elämän ja kulttuurin tutkimus sopi paremmin historiantutkimuksen normatiiviseen kehukseen, eivätkä kulttuurihistorialliset teokset tuoneet pinnalle merkittäviä ristiriitoja kuten naapurimaassa.

Useammilla tieteenaloilla luontevasti liikkuneen Hildebrandin kulttuurihistoria oli jo lähtökohdiltaan monitieteistä, vaikka hän itsekin korosti kulttuurihistoriaa käsittelevässä kirjoituksessaan tieteenalojen erillisyyttä ja kunkin omaa tehtävää. Folkloristista, kansatieteellistä, kielitieteellistä ja arkeologista tutkimusta julkaistiin 1800-luvun lopulla runsaasti sekä Ruotsissa että Suomessa, ja eri tieteenalojen avulla valaistiin niin kansakuntien muinaisia vaiheita kuin kulttuurin kehitystä.⁵⁸ Suomenmielisessä Suomessa kansakunnan historian ja kulttuurin tutkiminen oli yhteinen ponnistus, johon eri tieteenalojen edustajat saattoivat yhdessä osallistua, eikä monitieteisyyttä koettu ongelmaksi. Ruotsissa selkeän yhteisen mission puute johti Suomea tiukempaan tieteiden välisten raja-aitojen varjelukseen.

Miia Kuha työskentelee tutkijatohtorina historian ja etnologian laitoksella Jyväskylän yliopistossa.
Sähköposti: miia.p.kuha@jyu.fi

58. Tommila 1989, 117–119.